

Farkas Ádám

A haderő feletti parlamentáris hatalommegosztás eredeti modelljének áttekintése (1867–1914)

A haderő rendeltetése és feladatköre alapvetően félreértettnek tűnik azon a szemüvegen át, amit az elmúlt több mint huszonöt év alatt hazánkban a történelem dicstelen epizódjaival szembeni érzelmi reakció és a politikai korrektség jegyében az értelmiségiek, a szakemberek és nem utolsósorban a döntéshozók alakítottak ki. Ez egyrészt érthető a szobatiszta félismeretek dimenziójából nézve, hiszen a fegyveres erő részese volt a 20. század vézskorszakainak, másrészt azonban, ha mélyebben átgondoljuk az állam és a fegyveres védelem viszonyát és történelmi narratíváit, látható, hogy a reakció racionalitása megkérdőjelezhető, hiszen „az állami erőszakszervek is ki vannak téve a mindenkori korszak hatásától, és változásaik lényegében a mindenkori hatalmi konstellációk döntéshozatali leképződésének köszönhetőek.”¹ Nem tudjuk ugyanis letagadni, hogy a haderő békeidejű, normál jogrendi rendeltetése korábbi történetünkben soha nem korlátozódott kizárólagosan a külső ellenség elleni harcra, vagy a clausewitz-i értelemmel,² azaz a külpolitikai érdekek katonai úton való érvényesítésére. A belső rend fenntartásának garantálása – az úgynevezett karhatalmi tevékenység – mindvégig jelen volt, még akkor is, amikor már Magyarországnak volt jelentős rendvédelmi örököse.³ Ennek pedig jó és ésszerű okai voltak, amelyeket ma újból meg kell vizsgálni korunk új biztonsági szituációjában. Előjáróban azt is ki kell emelni, hogy ez a fajta rendvédelmi jelleg ma is jelen van a Magyar Honvédség profiljában, igaz, békeidőben ezt a külföldi, missziós tevékenységekre korlátozzuk, amelyek ellátása érdekében katonáinkat tömegkezelésre és tömegszállításra is felkészítjük.

Azt kell mondanunk, hogy a posztjaltai világ pacifista illúziói és történelmi igazságtételi vágya ellenére a működő jogállam nem zárja ki a fegyveres erő – korlátok közötti, de – normál jogrendi, tehát békeidejű belső alkalmazását. Így van ez ma több európai országban,⁴ de így volt ez Magyarországon is a polgári parlamentáris jogállamiság kiépítésének kezdetén. A mai kihívások kezeléséhez pedig – úgy gondolom – megkerülhetetlen az előzmények jogtörténeti megismerése és elemzése.

A fegyveres erő ilyen jogállami szabályozásának és rendeltetésének egy dimenziója a fegyveres erő feletti parlamentáris hatalommegosztás. A hatalommegosztás, vagy másként megfogalmazva a hatalmi ágak szétválasztása szempontjából mind történeti, mind elméleti vonatkozásban összefoglaló kategóriákkal operálunk akkor, amikor az egyes államrendszerek történeti valóságát vizsgálni szoktuk, s csak a kiemelten tematizált állami intézmények és intézményrendszerek tekintetében szoktunk elrészletelni a részletekben. Az egyes hatalmi ágak vonatkozásában az állam fegyveres erőszakszervei döntően csak akkor kerülnek kiemelésre, amikor a vizsgált időszakban a hatalommegosztással szemben az egységesítés jegyében az adott rezsim fellép, és azt ilyen-olyan mértékben a fegyveres erőszak – forradalom, katonai puccs, terror – eszközeivel teszi. Ettől függetlenül a katonai karakterű szervek⁵ feletti hatalomgyakorlás és a hatalommegosztás összefüggéseit nem szokás vizsgálni.

Persze önmagában ez nem róható fel a tudomány művelőinek, hiszen egyrészt maga a hatalommegosztás kérdése is sokáig háttérbe szorult a mindennapi aktualitásokkal szemben,⁶ másrészt pedig lassan évszázados tendenciák mutatnak afelé – legalábbis hazánkban –, hogy az állam fegyveres védelmére az állam- és jogtudomány nem fordít érdemi figyelmet sem a kortárs, sem pedig a történeti vonatkozásokban.

Mindez azonban jelentős hiányosságokat, jelentős szürke foltokat keletkeztet ismereteink palettáján. Az állam fegyveres védelme és különösen a fegyveres erő⁷ végső valójában történő alkalmazása az állami működésnek egy, ideális esetben latens aktivitása. Ez azonban lényegében minden területtel valamely módon kapcsolatban áll, sőt, tényleges aktivizálás – egy esetleges békeidejű válságidőszak vagy valamely különleges jogrend – idején, a teljes állam- és jogrendszert meghatározza.

A fegyveres erő mindezekon túlmenően minden hatalmi ággal speciális relációban van, hiszen évszázados küzdelmek és változások nyomán jutottunk el odáig, hogy a fegyveres erő feletti jogositványokat oly módon osszuk meg a hatalmi ágak között, amely a legszélsőségesebb történelmi fordulatokig képes garantálni annak jogállami működését és kontrollját. E tekintetben is bátran állíthatjuk, hogy egy a – törvényhozó túlsúlyával jellemezhető – mai modelltól eltérő konstrukcióval, de az alapokat az 1867. évi kiegyezést követő államrendszer alakította ki. A dualizmus korában ugyanis valamiféle államfői – és ezáltal végrehajtó hatalmi – túlsúllyal, de a parlamentáris hatalommegosztás rendszerébe tagozva működött a fegyveres erő hazánkban, amelyből máig ható résztradíciók⁸ is fakadnak.

Mindezekre figyelemmel jelen gondolatok fő célja áttekinteni a fegyveres erő feletti hatalommegosztás első magyar parlamentáris modelljét, és ezzel az eckharti értelemben⁹ vett jogtörténet vizsgálati horizontjába helyezni a fegyveres erő kérdését, utat nyitva ezzel további vizsgálódásokra a fegyveres erő feletti jogositványok és általában a fegyveres erő rendeltetése tekintetében.

A kiegyezési törvények és fegyveres erő

A dinasztia és nemzet közti ellentét és általában a kiegyezés – és vele a kiegyezési konstrukció – alapvető kérdése volt a fegyveres erő, vagyis a közös hadsereg versus nemzeti hadsereg kérdése.¹⁰ Reálpolitikai oldalról érthető Bécs azon álláspontja, amellyel hevesen ellenállt egy magyar nemzeti hadsereg létrehozásának. A forradalom és szabadságharc olvasata egészen más volt a bécsi kamarilában, mint idehaza, emellett pedig nem lehet elfelejteni azt a történelmi tényt, hogy a kiegyezés egyik – ha nem a – fő mozgatórugója volt az egykori Habsburg Birodalom nagyhatalmi státuszának fenntartása. Ez utóbbinak értelemszerűen alapvető kelleke volt egy „összbirodalmi”, erős hadsereg, amit csak gyengített volna, ha Bécs szabad utat enged egy teljesen elkülönült magyar nemzeti hadsereg létrehozásának, s ezzel a létrejövő Osztrák–Magyar Monarchia katonai erejét két önálló hadseregre osztja fel, bizonytalanra téve mások mellett az egységes fejlesztés és kiképzés tényleges megvalósulását.

Számos kisebb politikai vita¹¹ mellett három – egyre nagyobb politikai visszhanggal, végül zavargásokkal párosuló – véderővita során tört újra meg újra felszínre ez a kérdés, amelyben végig ott húzódott a hatalommegosztás kérdése is.

A kiegyezési folyamat felől nézve kiemelendő, hogy az uralkodó 1867. február 17-i királyi leiratában a vérendszert szabályozásának alkotmányos megoldását sürgette, azonban kiemelte, hogy „összes népeink biztonsága iránti atyai gondoskodás vezérelt tehát, midőn mult évi karácson hó 28-án közzétett rendeletünkben a hadkiegészítést oly módon czéloztuk fogamatba vétetni, mely az eddig fennállott rendszerből az átmenetet könnyíteni, s a megállapítandó új rendszer életbeléptetését előkészíteni képes legyen”.¹² A folytatásban kiemelte, hogy a főrendek és a képviselők e rendelet felfüggesztését kérték a törvényes rendezés érdekében, amivel már itt megmutatkozott a parlament és az uralkodó közötti, folyton kiújuló ellentét, aminek táptalaját a hadügy és a felette gyakorolt erőteljes felségjogok adták. Nem maradhat említés nélkül az sem, hogy a kiegyezési törvények között is kiemelt kérdésként jelenik meg a magyar ezredek kiegészítésére szükségelt újoncok megajánlásáról szóló 1867:9. törvénycikk, az önálló magyar hadsereg elvetése jegyében az 1867:11. törvénycikk, miszerint a nemzetőrségről szóló 1847/8. évi 22. tc. felfüggesztetik.¹³ Ezeket követően a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról szóló 1867:12. törvénycikk (a továbbiakban: közösiügyi törvény) rögzítette a hadügyek feletti hatalommegosztás fő szabályait; e törvénycikkben az uralkodónak rendkívül széles jogköröket tartott fenn, s a parlamentnek ezekkel szemben biztosított kontroll-jogosítványokat.

A hadügyi felségjogok

A közösiügyi törvény 11. §-a szerint „Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének, egységes vezérletére,¹⁴ vezényletére¹⁵ és belsővezetere¹⁶ vonatkozik, Ő Felsége által intézendőnek ismertetik el.”¹⁷ Ezekről Ferdinandy Gejza azt mondja, hogy általuk „a tulajdonképpeni hadügyek intézését az úgynevezett hadseregre, vagyis az Ausztriával közös hadseregre nézve a királyra ruházza...”¹⁸ Ez azért emelendő ki, mert az uralkodói jogosítványok a Magyar Királyi Honvédség felett is érvényre jutottak, de azokban az uralkodó a politikailag felelős honvédelmi miniszterhez, vagy kormányhoz, bizonyos esetekben pedig a magyar Országgyűlés jóváhagyásához volt kötve, ami a parlamentáris hatalommegosztás követelményeiből fakadt.

A közösiügyi törvény az uralkodói jogosítványok után a törvényhozás jogait rögzítette. Eszerint (1) a magyar hadseregnek időnkénti kiegészítését, (2) az újoncmegajánlás jogát, (3) a megajánlás föltételeinek és a szolgálati időnek meghatározását, (4) a katonaság elhelyezését, élelmezését illető intézkedéseket az ország magának tartotta fenn.¹⁹ Emellett a védelmi rendszer Magyarországot érintő megállapítása vagy átalakítása csak a magyar törvényhozás beleegyezésével történhetett, még hozzá az osztrák és a magyar kormány közti egyeztetést követően, az osztrák törvényhozással azonos szövegezésben.²⁰

Mindezekből a fegyveres erő feletti hatalommegosztás tekintetében az látható, hogy a végrehajtó hatalmat miniszterei útján gyakorló uralkodó rendkívül széles jogosítványokkal rendelkezett, melyek a parlamenti jogosítványok miatt „csak” a vérendszert átfogó átalakítására, valamint a költségvetési és humán erőforrás fedezet módosítására nem terjedtek ki, amelyek azonban a hadügy tekintetében az eldöntendő kérdések gerincét adják. A végrehajtó hatalom illetően – a haderőhöz kötődő, de afeletti²¹ – túlsúlyát pedig csak fokozza, hogy az uralkodó mint legfelsőbb hadúr, vagyis – mondjuk úgy – mint a parancsnokok parancsnoka bármely katonai büntetőügyben adott esetben dönthetett az eljárás megindításáról a *ius gladii* et *aggratiandival*,²² amelyet még az 1912. évi katonai bűnvádi perrendtartások²³ is fenntartottak, és amely tradicionális elemként még a két világháború között is megillette előbb a nemzeti hadsereg fővezérét,²⁴ majd az államfőt.²⁵

Ez a széles jogkör azonban – melynek az alkotmányozó hatalom és a hazai jogtudomány több jeles alakja szerint is jelentős történelmi múltja volt²⁶ – nem váltott ki egyöntetű üdvözlést, amit „*A hadügyi fölségjog*” című rövid tanulmány is példáz, mikor rögzíti, hogy „az 1867. évi 12. tcz. 11. §-ában elismert fölségjogok csakis »alkotmányos« jogok lehetnek, vagyis olyanok, amelyeket a király a törvényhozás megbízásából gyakorol. Következésképpen, mihelyt kétség merül föl a törvényben kifejezett »alkotmányos fölségjogok« tartalma iránt: a törvénymagyarázat szükségé áll be. Ezt a jogot pedig az 1790. évi 12. tcz. értelmében maga a király nem gyakorolhatja, csupán az egész törvényhozás, vagyis »király és nemzet« együtt.”²⁷

Még ha kevésbé éles hangvételrel és az alább idézettek követően az országgyűlés jogköreit is kiemelve ugyan, de ez irányba mutat Ferdinandy Gejza is a következőkkel:

„Az 1867. évi XII. t.-cz. a véderőszervezet kérdésének megoldásánál már csak azt vette figyelembe, hogy az 1715. évi 8. t.-cz. alapján az ország segélyével fenntartott királyi hadat, a mely pedig magánhadnak tekintendő, a király nem csak vezényeltette és vezéreltette, hanem belső szervezete is egyedül tőle függött, de nem fordította figyelmét arra, hogy az általános védkötelezettség elve alapján szervezendő hadsereg nem ehhez a zsoldos hadsereghoz

hasonló, hanem a nemesi fölkelősereg jogi természetével bír, és nem egyéb, mint az állampolgárok néphadseregének olyan szervezete, mely mellett annak egy része állandóan fegyver alatt áll. Az 1867. évi törvényhozás tehát a történelmi jognak meg nem felelő felfogásból indulva ki, a most már állandó hadsereggént szervezendő országos hadseregre nézve az 1867. évi XII. törvénycikkben (11–13. §§.) nemcsak a vezérlet- és vezényelt-, hanem a belső szervezés jogát is a királyra ruházta...²²⁸

A fegyveres erő feletti hatalommegosztás a kiegyezést követően, különös tekintettel a védtörvényekre

A közösgyi törvény rendelkezésein túl, a fegyveres erő feletti hatalommegosztást a királyi hatalom tradicionális korlátai, valamint a védrendszeri – vagyis a véderőről, illetve a honvédségről szóló – törvények is erősítették. Ahogy az előbbiek tekintetében Kmety Károly írta: „A király végrehajtó hatalmát mindenkor törvényszerűleg, a törvények kívánalma szerint, azok határai között, köteles gyakorolni. »Executiva autem postestas non nisi in sensu legum, per Regiam Majestitatem exercebitur« mondja az 1791. évi XII. t.-czikk. Az 1867. évi VII. t.-czikk hozzát teszi, hogy a király végrehajtó hatalmát csak személyesen gyakorolhatja, senki őt királyi functioiban nem helyettesítheti, így a nádornak mint királyi helyettesnek, helytartónak, az 1608: XVIII. és 1848:III. törvénycikk által a királynak külföldön léte esetére, adott hatásköre meg van szüntetve.²²⁹ Ezek körében tehát a felségjogok személyhez tapadóként jeleníthetők meg, amelyeket a törvények keretei között csak az uralkodó jogosult gyakorolni.

Hasonlóképp erősítették a parlamentáris hatalommegosztás rendszerét azok a törvények, amelyek a politikailag felelős minisztériumhoz kötötték a király egyes jogainak gyakorlását számos más tárgykör mellett a hadügy vonatkozásában is. Ezekről szintén Kmety Károly jegyzi le, hogy

„... az 1886: XX. és 1890:V. t.-cz. értelmében a népfölkelésnek és honvédségnek az ország területén kívüli alkalmazásához – ha az országgyűlés nincs együtt – az összminisztérium beleegyezése kell, az 1891: VIII. t.-cz. szerint a bosnyák csapatok Ő Felsege rendeletére a minisztérium beleegyezésével hozhatók magyar

A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium épülete a Budai Várban a 19–20. század fordulóján

területre; szaporításukhoz is a ministerium beleegyezése szükséges...³⁰ Igaz ugyan, hogy az uralkodóhoz kötött kormányzat e tekintetben rugalmas kontroll volt, mégis kiemelendő, hiszen a hadügyi kérdésekben a magyar országgyűlés – a kormányzati többség ellenére is – többször szembement az uralkodói akarattal. Ez több esetben úgy nyilvánult meg, hogy a kettős kötöttségben lévő kormányzat végül visszavonta egyes javaslatait,³¹ amelyek benyújtását az uralkodó szorgalmazta.

A királyi hatalom korlátozására hivatott rendelkezések mellett a véderőről szóló törvények már 1868-tól figyelmet fordítottak a fegyveres erő feletti hatalom felelősségi kérdéseire, valamint az országgyűlés kontroll-lehetőségeire is, amikor a Magyar Királyi Honvédség kérdéseiben a politikai felelősséget a honvédelmi miniszterhez kötötték, akinek működése egyúttal érvényességi kelléke is volt a Honvédség feletti érdemi döntéseknek.

A véderőről szóló 1868:40. törvénycikk a honvédség fölötti rendelkezés körében kikötötte, hogy „a honvédség a honvédségi törvény értelmében, béke idején közigazgatási tekintetben a honvédelmi miniszternek, katonai ügyekben pedig a honvédség főparancsnokának van alárendelve. Ellenben háboru idején közigazgatási tekintetben ugyancsak a honvédelmi miniszter, katonai ügyekben pedig a király által kinevezett hadvezér alatt áll.”³² Ez annál inkább fontos volt, mivel bár a katonai döntések meghozhatók voltak a miniszter befolyása nélkül, de aligha képzelhető el azok előkészítése, foganatba vétele és háttérének megteremtése a hadügyi közigazgatás hiányában, amelyre nézve már a miniszter döntési jogköre – és vele politikai felelőssége – állt fenn. Ez a szabályozás 1889-re annyiban változott, amennyiben a törvény szélesítette a honvédelmi miniszter hatáskörét, hiszen kimondta: „A honvédség minden ügyei a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartoznak. A közeleb-

bi határozatok a honvédségi törvényben foglaltak. Háboru idején az összes honvédség katonai tekintetben az Ő Felsége a király által kinevezett hadvezér alatt áll.³³ E tekintetben látható, hogy a húsz esztendő politikai harcainak eredményeként a törvényalkotás kimondta, hogy a Magyar Királyi Honvédség alapvetően a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozik, s az uralkodó közvetlen befolyását garantáló hadvezetést csak arra az időszakra tartotta fenn, amikor a honvédség egyébként is a közös haderő kiegészítése, nevezetesen a háború időszakára. A törvény egyébként ugyanezt mondta ki a népfölkelésről is.

1912-re a szabályozás annyiban változott, amennyiben már egyértelművé vált, hogy azokat nem a véderőtörvényben szükséges részletezni, hanem a honvédségről szóló különálló törvényben, amely lényegében speciális szabályként határozza meg a Magyar Királyi Honvédség közjogi helyzetét és sajátosságait a közös haderőhöz mérten. Ennek folyományaként ekkor már a honvédségről szóló 1912:31. törvénycikk mondta ki, hogy „A honvédség kivételesen a magyar szent korona országain kívül is alkalmazható, de ehhez mindannyiszor az országgyűlés hozzájárulása szükséges. Csak az országgyűlés együtt nem léteben, s ha a halasztásból veszély származhatnék, rendelheti el Ő Felsége, a magyar ősszministerium felelőssége s az országgyűlésnek, annak legközelebbi összejövetelekor azonnal kikérendő utólagos jóváhagyása mellett, a honvédség alkalmazását a magyar szent korona országain kívül is.”³⁴ Ebben a rendelkezésben az országgyűlés általi döntést határozta meg főszabályként a jogalkotó, amihez képest az ősszministerium felelőssége mellett meghozott halaszthatatlan döntésre csak akkor kerülhetett sor, amikor az országgyűlés épp nem volt együtt.

A honvédség ügyei tekintetében a honvédtörvény kimondta – a korábbi tradíciókat követve –, hogy „a hon-

védség minden ügye a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozik”.³⁵ A katonai vezetés és felügyelet tekintetében azonban pontosításra kerültek a jogkörök, s a korábbi szabályozás expressis verbis is megfogalmazásra került azaz, hogy „A tisztán katonai vezetés és felügyelet végett Ő Felsége a honvédelmi miniszter meghallgatása után, a honvédség főparancsnokául egy magasabb rendfokozatu tábornokot nevez ki. A honvédség főparancsnokának kötelességei különösen: 1. a katonai kiképzés vezetése és felügyelete; 2. a fegyelmi fenytő hatalom gyakorlása a tisztek, tisztjelöltek és a legénység fölött, valamint az alárendelt parancsnokságok ebbeli joggyakorlatának felügyelete; 3. az alárendelt honvéd parancsnokságok, csapatok, hatóságok, intézetek és a hadi készletek felügyelete; 4. az alárendelt honvéd parancsnokságok, csapatok, hatóságok és intézetek fölterjesztéseinek véleményezése; 5. előterjesztések, illetőleg javaslatok tétele a honvédelmi miniszterhez a honvédség kiképzésének, fegyelmi állapotának és harccképességének fokáról, tisztek, tisztjelöltek előléptetéséről és szolgálati beosztásáról.”³⁶

A honvédség főparancsnokát azonban a jogalkotó nem tette teljesen közvetlenné az uralkodóval. A törvény ugyanis kimondta, hogy a főparancsnok a hatáskörébe vágó minden jelentős kérdéstről köteles a minisztert tájékoztatni, ahogy azt is, hogy a miniszteri rendeletek végrehajtásáról köteles jelentést tenni. Ezek közül az előbbi fontossága emelendő ki, hiszen azzal a jogalkotó a folyamatos tájékoztatás mellett megadta a magyar kormánynak azt a lehetőséget, hogy ellentétek esetén kormányzati politikai, vagy ha az nem elég, országgyűlési úton próbáljon érvényt szerezni politikai akaratának. Ezzel az országgyűlés jogkörei is áttételesen erősödtek, hiszen a honvédelmi miniszter az országgyűlés felé tartozott felelősséggel.

A PALOTA A DÍSZ-TÉR FELŐL NÉZVE.
A M. KIR. HONVÉD FŐPARANCNSOKSÁG ÚJ PALOTÁJA BUDAPESTEN. — KALLINA MŰÉPÍTÉSZ TERVRAJZAI UTÁN.

*A Magyar Kir. Honvéd Főparancsnokság épülete a Budai Várban
(metszet, Vasárnapi Ujság, 1896. december)*

Összegzés

Összességében szemlélve a haderő feletti jogosítványokat, egyértelműen állítható, hogy a kiegyezési konstrukcióban a királyt megillető jogok olyan erős végrehajtói jogosítványok voltak, amelyekhez mérten a parlamentáris kontroll a haderő tényleges alkalmazásának és működtetésének dimenziójában csak viszonylagosak voltak. Nem állíthatjuk azonban, hogy ez a – korlátozott vagy a hadügyek terén a katonai jogalkotás más területeihez hasonlóan inkább csökevényes – parlamentarizmus ne biztosított volna korlátokat az uralkodói hatalommal szemben. Ennek legékezebb példáit adták a kiegyezési törvény talaján – igaz, az eredeti tízévenkénti újratárgyalást be nem tartva – keletkezett véderőviták, amelyeknek sarokpontja nem több volt és nem kevesebb, mint az, hogy a jelentős haderőfejlesztések csak és kizárólag a törvényhozó hatalom jóváhagyásával voltak végrehajthatók.³⁷ A parlamentáris

monarchia vonatkozásában emellett kiemelendő, hogy az államfő – és ezt különösen erősítette Ferenc József habitusa és uralkodói gyakorlata – inkább még a montesquieu-i hatalommegosztás szerinti³⁸ végrehajtó hatalom csúcsaként funkcionált, nem pedig a constant-i értelemben, a három klasszikus hatalmi ág feletti tényezőként.

Ez a végrehajtó hatalom irányába súlyozott szabályozás azonban illeszkedett a kor követelményeihez is annyiban, amennyiben különböző parlamentáris fékeket és elensúlyokat igyekezett az uralkodói jogkörökkel szemben felállítani, de legalábbis a politikai felelősség szempontjából igyekezett azokat körülbástyázni. Tette mindezt úgy, hogy a kényes parlamentáris politikai viszonyok mellett megpróbálta megőrizni a haderővel kapcsolatos döntések terén az operativitás lehetőségét egy olyan korban, amelyre boldog békeidőként emlékezünk, de amelyben már forrongtak a hadakozás törekvései és ezekkel párhuzamosan a belrendet is veszélyeztetni képes belső ellentétek.

FARKAS, ÁDÁM

Überblick über das ursprüngliche Modell der parlamentarischen Aufteilung der Gewalt über den Streitkräften (1867–1914)

(Zusammenfassung)

Die Bestimmung und die öffentlich-rechtliche Regelung der Streitkräfte scheint in Ungarn grundsätzlich falsch verstanden zu sein, wenn sich im äußerst wechselhaften und gefährlichen Sicherheitsumfeld des 21. Jahrhunderts die Auffassung wie ein Dogma aufrecht hält, gemäß dem die Streitkräfte ausschließlich Verteidigungsaufgaben nach Außen erfüllen, und sie im Inland nur in besonderer Rechtsordnung, oder zur Zeit außerordentlicher Macht eingesetzt werden können. Diese Auffassung verfestigte sich bei uns nach der politischen Wende 1989 und kann im Wesentlichen als Verneinung der Machtauffassung des Staatssozialismus verstanden werden, was aber die früheren parlamentarischen Lösungen in Ungarn außer Acht lässt. In dieser Überzeugung unternimmt es die Studie, das

Schema der parlamentarischen Gewaltenteilung über den Streitkräften zwischen 1867 und 1914 darzustellen, als eine mögliche Alternative der Verteilung der Machtkompetenzen über den Streitkräften, wobei aber die operative Aufgabenbestimmung unberührt bleibt. Neben der Auslegung des Gesetzesartikels Nr. 1867:12 setzte sich der Verfasser die Auslegung auch der Wehrhoheit zum Ziel. Er ergänzt diese Erörterungen mit den maßgeblichen Bestimmungen der Gesetze über Wehrmacht und Honvedarmee, und zugleich stellt er die Vorgeschichte dar, aus der die – im Vergleich zum ursprünglichen Wesensgehalt ausgehöhlte – Bestimmung des Grundgesetzes hervorgeht, dass nämlich der Präsident der Republik Oberbefehlshaber der Streitkräfte Ungarns sei.

Jegyzetek

- 1 Farkas Ádám: *A totális védelemről – Gondolatok a modern állam fegyveres védelmének történeti konstellációjáról, Carl Schmitt totális állam és totális háború toposzai kapcsán*. In: Kecskés Gábor (szerk.): *Doktori Műhelytanulmányok 2013* (Győr, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2013, 156. p.)
- 2 „A háború nem pusztán politikai aktus, hanem valóságos politikai eszköz, a politikai érintkezés folytatása, annak más eszközökkel való megvalósítása.” (Carl von Clausewitz: *A háborúról*. Budapest, Zrínyi kiadó, 2013, 54. p.)
- 3 E tekintetben az is jelentőséggel bír, hogy a polgári Magyarország történelmi bűnbakká tett rendvédelmi szerve, a csendőrség, egy katonailag szervezett örtestület volt.
- 4 Igaz, ezt leglátványosabban sajnos a közelmúlt francia terrortámadásai mutatták meg, amelyeket követően előbb Franciaországban mozgósítottak több mint tízezer katonát a belső biztonság érdekében, majd Belgiumban is több száz katonát kapott hasonló parancsot a különleges jogrend elrendelése nélkül, fel sem tételezve

a politika vagy a társadalom részéről a jogállamiság megingását emiatt.

- 5 E fogalom alatt az állam legitim fizikaierőszak-monopóliumának érvényesítésére törvényileg feljogosított, katonai rendfokozati hierarchiában, parancsuralmi vezetési rendszerben és a szervezet egészét általánosságban jellemző fegyveres jellegű testületeket érttem.
- 6 Lásd: Stumpf István: *Hatalmi ágak megosztása egykor és most* (Világosság, 2013 tavasz-nyár, 277–281. p.)
- 7 Fegyveres erő alatt – összhangban a korábbi alkotmány rendelkezéseivel és a történelmileg kialakult értelmezéssel, amely különválasztotta a rendvédelmi erőt – az ország külső, katonai fenyegetéstől való védelméért felelős szervezetét – vagy szervezeteit – értjük. Ez a dualizmus időszakában a közös hadsereget, az osztrák Landwhert, a Magyar Királyi Honvédséget és a két népfőlkélest jelentette, míg az 1989-es demokratizálódási folyamat után 2007-ig a Magyar Honvédséget és a Határőrséget, azóta pedig kizárólag a Magyar Hon-

- védtséget. A fogalom meghatározásának és az állam fegyveres védelmének jogi terminológiai kérdéseivel kapcsolatban bővebben lásd: Lipics László: *Fegyveres szervek-e a rendvédelmi szervek?* (Hadtudomány, 2010. 1–2. szám, 145–162. p.)
- ⁸ Mint amilyen az Alaptörvény 9. cikk (2) bekezdése, amely kimondja, hogy „A köztársasági elnök a Magyar Honvédség főparancsnoka”.
- ⁹ „...ha a jogtörténet nem tudja a jelen viszonyait a múlttal összekapcsolni, úgy jogrégészetté válik.” (Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest, Osiris kiadó, 2000, 12. p.)
- ¹⁰ Lásd: Papp Tibor: *Az Osztrák–Magyar Monarchia első véderőtörvény-tervezetét tárgyaló konferencia jegyzőkönyve* (Had történelmi Közlemények, 15. évf., 1968. 4. sz., 703–724. p.)
- ¹¹ Lásd: Farkas Ádám: *Adalékok egy rendszerváltást követő politikai gesztus megítéléséhez*. In: Szoboszlai-Kiss Katalin, Deli Gergely (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére* (Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2013, 148–161. p.); Farkas Ádám: *Árvyékából a fénybe. Adalékok a magyar honvéd-katonai büntető jogalkotás 1867 és 1945 közti természetrajzához*. In: Farkas Ádám (szerk.): *Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntető jogtörténet forrásaiából (1867–1945)*. (Budapest–Győr, Magyar Katonai Jogi és Hadjogi Társaság, Széchenyi István Egyetem Bathyány Lajos Szakkollégium, 2014, 27–54. p.)
- ¹² Királyi leirat az országgyűléshez, 1867. febr. 17-ről az alkotmány visszaállítása tárgyában. In: *Magyarországi Törvények és Rendeletek Tára 1867*. 4. p.
- ¹³ Ennek hatályon kívül helyezését a honvédségről szóló 1868:41. törvénycikk 32. §-a mondta ki nem sokkal később.
- ¹⁴ „A vezérlet joga minden esetre magában foglalja a király azon jogát, hogy maga állhat a véderő élére vagy a hadvezért, nemkülönbén a véderő parancsnokait és tisztjeit nemcsak kinevezi, hanem azoknak parancsokat is adhat. – Továbbá ide tartozik a véderő miképen alkalmazása, mozgósítása, a békelétszám felemelésének elrendelése.” (Ferdinandy Gejza: i. m. [1895], 281. p.)
- ¹⁵ „A vezénylet joga magában foglalja a hadsereg és a honvédség belső igazgatásának egész körét, a szolgálati viszonyok és alkalmazások megállapítását, a véderő harczképességére szolgáló rendelkezéseket, jelesen a kiképzés, fegyelem, felfegyverzés és felszerelésre vonatkozó intézkedések megtételét, az erre vonatkozó szabályzatoknak és utasításoknak kiadását, a tiszti képesítettség fokának megállapítását, az előléptetési viszonyok szabályozását, szóval mindazt, a mi a vezetés sikerét biztosítja.” (Ferdinandy Gejza: i. m. [1895], 281–282. p.)
- ¹⁶ „A belső szervezet felségjogához tartoznak: a seregszervezet megállapítása, jelesen a fegyvernemeknek s ezek számarányának, a csapatok számerejének és számának meghatározása, seregintézetek és hadi intézetek felállítás, szervezése.” (Ferdinandy Gejza: i. m. [1895], 282. p.)
- ¹⁷ A magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról szóló 1867. évi XII. törvénycikk, 11. §.
- ¹⁸ Ferdinandy Gejza: i. m. [1895], 280. p.
- ¹⁹ A magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról szóló 1867. évi XII. törvénycikk, 12. §.
- ²⁰ A magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról szóló 1867. évi XII. törvénycikk, 13. §.
- ²¹ Ezt Kmety Károly így fogalmazta meg: „A közös hadsereg és honvédség vezérletének, vezényletének és belső ügyei igazgatásának legfőbb hatóságát a királyi felség személyesen gyakorolja, mint legfőbb hadúr. A hadúri jog vagy hatalom az alkotmányos magyar királyi hatalom része, közjogilag azonos e hatalom egyéb nyilvánulásával. A hadúri hatóság nem avatja specialiter katonai jellegűvé a királyi méltóságot, nem is kapcsolja azt szorosabban az állami organismus egyik részét képező hadiszervezethez, hadsereg, vagy honvédséghez. Ezért a legfőbb hadurat a katonai jellegű hatóságokhoz épp úgy nem sorozhatjuk, mint a hadügynek alkotmányos vezetésé-

re, intézésre hivatott ministereket, a közös hadügyi és m. kir. honvédelmi ministert sem.” Lásd: Kmety Károly: *A magyar közigazgatási jog kézikönyve* (Budapest, Politzer-féle könyvkiadó-vállalat kiadása, 1907)

- ²² E tekintetben a hazánkban használt, de be nem cikkelyezett osztrák katonai bünvádi perrendtartás amellett, hogy a honvédség tekintetében a bírói felsőbbégi jogot a honvédség főparancsnokának tartja fenn, a következőket jegyzi le: „Bírói felsőbbégi jogot gyakorolnak azon katonai parancsnokok, kiket a büntetés és megkegyelmezés joga vagy már a törvény szerint állásuknál fogva, vagy átruházott hatáskörben megillet. A büntető és megkegyelmezési jog magában foglalja a büntető törvények áthágói üldözésének, befoglalásának, kihallgatásának és fölöttük ítélhetőzatalnak elrendelésére, a hozott ítéleteknek, végzéseknél és határozatoknak, felsőbb bíróságok részére fenn nem tartott esetekben megerősítésére, kihirdetésére és végrehajtására, végre az ítéletek (végzések) enyhítésére vagy az elítélteknek teljesen is megkegyelmezésére való hatalmat, amennyiben ezen megkegyelmezési jog a szabályok szerint korlátozva nincs” (*A katonai bűnperrendtartás fordítása*. 38–39. §. Budapest, Légrády Testvérek, 1885, 2. p.)
- ²³ Lásd a közös hadsereg katonai bünvádi perrendtartásáról szóló 1912:33. törvénycikk 3. §-át, valamint a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról szóló 1912:33. törvénycikk 3. §-át.
- ²⁴ Lásd A honvédelmi miniszter 13364/eln. 13. (12.) 1920. számú Körrendeletét A magyar nemzeti hadsereg fővezérért megilletett illetékes parancsnoki jogokról való intézkedés tárgyában.
- ²⁵ „A végrehajtó hatalmat a kormányzó kizárólag a nemzetgyűlésnek felelős minisztérium által gyakorolja. Minden rendelkezése és intézkedése, ideértve a fegyveres erőre vonatkozó rendelkezéseit is, csak úgy érvényes, ha az illetékes felelős miniszter ellenjegyzésével van ellátva. Ez azonban nem érinti a kormányzónak a hadügyi körébe tartozó azon alkotmányos jogait, amelyek a nemzeti hadsereg vezérletére, vezényletére és belső szervezeteire vonatkozólag őt megilletik.” (Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. törvénycikk, 13. §.)
- ²⁶ „Régi védrendszerünk kettős alapon nyugodott már szent István idejétől kezdve. A hadviselés rendes eszköze volt a királyi hadsereg, mely az Árpád-korszak első felében a várkatonaságból, az Anjouk-tól kezdve a király és főurak bandériumaiból, Mátyás alatt a fekete seregek nevezett zsoldosseregből, a felkelési harcokat befejező szatmári béke után az 1715. évi 8. t.-cz. alapján a hadiadóból a király által fogadott és fenntartott zsoldos hadseregből állott, a melybe idővel az 1741. évi 63. t.-czikkel szervezett s az ország által nagy áldozatkészséggel kiállított magyar hadsereg is beolvadt. [...] A hadseregtartás joga tehát a királyt már szent István óta megillette, s ebben benne foglaltatik: a seregvézerleti, a seregvézényleti és a seregszervezési felségjogok...” (Ferdinandy Gejza: i. m. [1895], 278–279. p.) Ezt megerősíti Kmety Károly is, mikor rögzíti, hogy „A kir. felségnek a magyar hadsereget illető, annak vezérletére, vezényletére, belső szervezeteire vonatkozó alkotmányos joga, a magyar királyi hatalom eredménye, nem közös funkció. A magyar őskormány már a vezérek korában ismerte a fejedelem főhadúri hatalmát.” (Kmety Károly: i. m., 703. p.) Hasonlóan a történelmi gyökerekre utal Hegedűs Lajos is a következőkben: „Az országnak kül és bel ellenség-től megvédésére nem ritkán anyagi erő, fegyveres nép s egyéb hadi eszközök szükségesek; ezek együttvéve a hadi hatalmat képezik s a királynak azon joga hadieszközöket szerezni, várakat építeni, hadakat szedni s fölfegyverezni f e g y v e r j o g n a k (jus armorum) neveztetik. A fegyverjog ereje s hatalma a hadseregben felszik. Eredetileg minden magyar fegyverviselő volt, s vándor nemzetek módjára a magyar hadak szervezete inkább támadásra mint védelemre volt irányozva; mi azonban, őseink a keresztény hitre térvén, megváltozott s a hadi szervezet inkább honvédelmi rendszerré alakult. Ennek folytában keletkezett a rendes és r e n d k í v ü l i hadsereg közötti különbség, mely eredetileg ismeretlen volt. Az ország védelméről gondoskodni a király különös tisztséghez tartozott; ki is a történelem tanúsága szerint már régi időfői fogva a nemzeti derék hadon kívül

fégyveres néppel bírt.” (Hegedüs Lajos: *A magyar közjog alapvonalai*. Pest, Heckenast Gusztáv, 1861, 182. p.)

²⁷ Egy Jurátus: *A hadügyi fölségjog* (Budapest, Politzer Zsigmond és fia kiadása, 1903, 4. p.)

²⁸ Ferdinandy Gejza: *Magyarország közjoga* (Budapest, Politzer Zsigmond és fia kiadása, 1902, 305. p.)

²⁹ Kmety Károly: i. m., 3. p.

³⁰ Kmety Károly: i. m., 20. p.

³¹ Példaként lásd: Farkas Ádám: *A dualizmus katonai büntetőjogi vitájának nyitánya* (Iustum Aequum Salutare, 2014. 4. szám, 101–111. p.)

³² 1868:40. törvénycikk a véderőről, 49. §.

³³ 1889:6. törvénycikk a véderőről, 57. §.

³⁴ 1912:31. törvénycikk a honvédségről, 2. §.

³⁵ 1912:31. törvénycikk a honvédségről, 13. §.

³⁶ 1912:31. törvénycikk a honvédségről, 13. §.

³⁷ Mindezek ellenére kiemelendő, hogy bár az uralkodónak és a kamarillának volt hajlama fészegetni a parlamentáris kereteket, de hazánkban nem ment végbe egy bismarcki típusú antiparlamentáris fordulat.

³⁸ „... ennél fogva a fejedelem békét köt vagy háborút indít, követeket küld vagy fogad, fenntartja az állambiztonságot, és megelőzi az ellenséges betöréseket...” (Charles-Louis Montesquieu: *A törvények szelleméről*. Budapest, Osiris–Atraktor Kiadó, 2000, 248. p.)

Hajdú Dóra

Betekintés a francia szerzői jog történetébe

A kezdetektől a nagy francia forradalom idején elfogadott törvényekig

A szerzői jog történetének feldolgozását a közelmúltban több tanulmány, illetve monográfia is céljával tűzte ki.¹ Ezek a munkák a teljesség igényével igyekeztek bemutatni a magyar, az angol és a német szerzői jog történetét, a francia jogtörténet azonban az elmúlt két évtizedben a hazai jogtudomány fókuszán kívül esett. Ennek oka egyfelől a hagyományokban keresendő: a magyar és a német szerzői jog közös tőről fakad, ezért lényeges a közös gyökerek feltárása. Az angol szerzői jog történetének elemzése pedig az első *Copyright Act*² miatt kerül rendre a figyelem középpontjába. A copyright fejlődésének eltérő íve miatt ugyancsak szokás az angolszász jogtörténeti gyökerekhez visszanyúlni. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy nemcsak a német, hanem a francia szerzői jog is jelentős hatást gyakorolt a kontinentális – köztük a magyar – szerzői jog fejlődésére; az egyik legszembetűnőbb példa ennek kapcsán a közös jogkezelés jogintézményének francia földön való kialakulása.

A Magyarországról elérhető, témába vágó szakirodalom³ csekély száma ellenére a szerzői jog francia történetének a feltárása mindenképpen szükséges: azon túl, hogy érdekes jogtörténeti adalékokkal szolgál, segítséget nyújt a szerzői jog természetének és egyes jogintézményeinek, a szerzői jog fejlődéstörténete logikájának, illetve a kontinentális szerzői jog és az angolszász copyright közötti különbségek megértéséhez.

A tanulmány a francia szerzői jog történetét a könyvnyomtatás elterjedését követően kialakult rendszertől a nagy francia forradalom idején elfogadott két szerzői jogi törvényig mutatja be. A rendező elvet a francia vagyoni jogok hagyományos felosztása jelenti, ezért alapvetően

a többszörözés és a nyilvános előadás jogának történeti fejlődésére tér ki. A többszörözés jogának előzményeként részletesen szól a privilégiumok rendszeréről, az ezekre vonatkozó rendeletekről, majd az 1793-ban elfogadott forradalmi törvényről. A nyilvános előadás joga kapcsán pedig a 18. századi színjátszás sajátosságaira, és a színdarabírók összefogásával megalakult első közös jogkezelő szervezetre, valamint az 1791-ben elfogadott törvényre tér ki.

I. A többszörözéshez való jog gyökere: a privilégiumok rendszere

A szerzői jog történetével foglalkozó munkák a könyvnyomtatás elterjedéséhez mint technológiai újításhoz szokták kapcsolni a szerzői jog kialakulását.⁴ Franciaországban ez a 15. század második felére tehető; az első párizsi nyomda a Sorbonne-on nyílt meg 1470-ben. Ugyanekkor az évben nyomtatták ki itt az első latin nyelvű, hat évvel később pedig az első francia nyelvű könyvet.⁵

Az új technológia elterjedésének idején a nyomda kialakítása költséges beruházást igényelt, a kéziratok szedésére pedig munkaigényes volt; a ráfordítások megtérülése viszont nagyban függött a kötet sikerességétől. Ez a gazdasági szükségszerűség hozta magával valamely ortalmi rendszer kialakulását.⁶ Ennek első formája a privilégium volt, amely azt jelentette, hogy a kiadó meghatározott időre monopóliumot szerzett egy-egy mű kinyomtatására és értékesítésére. A privilégiumok kibocsátása alapvetően uralkodói előjog volt, azonban Franciaországban a Parlament, az egyetem vagy Párizs *prévôt*-ja is adott ki ilyen kiváltságleveleket.⁷

Pierre Recht álláspontja szerint ugyanakkor a szerzői jogot nem szabad az uralkodók által kibocsátott privilégiumokból eredeztetni, mivel ezeket alapvetően nem szerzőknek, hanem a nyomdászoknak adták ki a könyvek kinyomtatásából eredő költségek ellentételezéseként.⁸ A szerzők és az ő érdekeik, illetve jogosultságaik viszont időről időre felbukkantak a nyomdászoknak biztosított monopóliumok között, éppen ezért a rendszer ismertetése nem okafogyott.